

Oponentský posudek na disertační práci PhDr. Ondřeje Hubáčka „Sociokulturní adaptace lokálních společenství“

Disertační práce je zaměřena do oblasti adaptace českých lokálních komunit na změny v jejich kulturních systémech v důsledku pronikání vzorců globální, regionální a národní kultury. Práce je založena na dlouhodobém výzkumu lokálních společenství prováděném v minulých letech ve vybraných komunitách – Český Krumlov, Blatná, Velké Meziříčí, a na širších srovnávacích výzkumech prováděných v rámci výzkumu této problematiky.

Úvod práce zobecňuje základní teoretická východiska, usiluje o definici jednotlivých pojmů a o systematizaci pojmového aparátu v této oblasti. Tuto část práce pokládám za velmi významnou, neboť pojmová roztříštěnost, nedůslednost v přenášení zahraničních termínů do české praxe a celková nesystémovost v oblasti terminologie je doposud překážkou pro koncepční práce na těchto tématech. Jako významnou okolnost chápu i rovněž cílové zaměření práce, které má vyhodnotit změny spjaté s transformací české společnosti po roce 1989. Právě analytický pohled do života českých lokálních komunit by měl vysvětlit rozdíl v tempu přizpůsobování jednotlivých lokálně vymezených společenství ve vztahu k celkovému vývoji české kultury ve sledovaném téměř dvacetiletém období. Kvalitativní stránka tohoto pohledu je dána celkovým vyzněním transformačních procesů, resp. jejich hodnocením pro celou českou společnost. Autor se systémově věnuje otázkám a dilematům, které jsou spojeny s hodnocením modernizačních procesů v české společnosti, s kvalitativním vyzněním jinokulturních vlivů na českou společnost ve sledovaném období a zejména na hledání sociálního a kulturního zakotvení české společnosti, které je tradičně spojováno s konzervativismem lokálních společenství. V tomto ohledu práce vychází ze základních publikací resp. výzkumů, které byly v rámci tohoto tématu realizovány v oblasti sociologického, kulturologického či demografického výzkumu. Práce vedle toho zohledňuje i podstatnou zahraniční literaturu věnovanou místu lokálních komunit v životě současné společnosti. Autorův pohled je v tomto smyslu obohacen i o možnost mezinárodní komparace a v tomto rámci o nový rozměr vyhodnocování získaných poznatků.

Klíčovým pojmem, na který se autor soustřeďuje, je kulturní změna (cultural change), její zdroje, mechanismy a projevy sledovatelné v rámci místních komunit. Specifických tématem prolínajícím celou práci jsou procesy difuze inovací a jejich hodnocení z hlediska kulturních změn probíhajících v soudobé české společnosti. Autor se zde neomezuje pouze na prostorovou a časovou difuzi v Hägerstrandově pojetí, ale usiluje i o zachycení specifických procesů vzájemné propojenosti mezi sociálními změnami společnosti a sociokulturním zprostředkováním kulturních inovací. V tomto ohledu se autor orientuje zejména na vyhodnocení sledovaných změn z hlediska sociální a kulturní integrace společnosti, resp. vlivu adaptačních procesů lokálních komunit na jejich integraci či rozpad. Významnou součástí je rovněž i pohled na stabilitu hodnotového a normativního aparátu lokálních komunit ve spojitosti s hodnocením dopadů kulturních změn

Velmi oceňuji autorovu analýzu tzv. maladaptace, která je dostatečně popsána v západní zejména francouzské a německé odborné literatuře a která v českých podmínkách nebyla dosud ani zkoumána ani systémově vyhodnocena. Je při tom dostatečně zřejmé, že adaptace lokálních komunit na

destruktivní kulturní vzorce nesené sdělovacími prostředky a dynamizované globálním informačním systémem má na integritu a zejména hodnotovou a normativní stabilitu českých lokálních společností negativní vliv.

Analýzy jsou zde zacíleny k posouzení rozvojové dynamiky českých lokálních komunit z hlediska jejich vztahu k udržení, resp. rozvoji jejich hlavních zdrojů v oblasti sociální, demografické a kulturní. Hlavním úhlem pohledu je v tomto smyslu sociokulturní potenciál rozvoje sledovaných měst, jeho udržení, inovace a reprodukce. Autor ve své práci proto přistupuje k popisu jednotlivých segmentů sociokulturního potenciálu s ohledem na specifika rozvojových podmínek jednotlivých sledovaných měst.

V prvním plánu se autor snaží vytipovat stěžejní rozvojové zdroje ve sledované oblasti a v zájmu udržitelného rozvoje municipální ekonomiky usiluje o nalezení hlavních dlouhodobých determinant v oblasti kultury. V tomto ohledu oceňuji analytický charakter práce, konkrétní zaměření empirických výzkumů a schopnost generalizace získaných poznatků ve shrnujících závěrečných pasáží práce.

V druhém plánu se autor zaměřuje na změny ve struktuře jednotlivých sledovaných segmentů sociokulturního potenciálu měst a na vyhodnocení dopadů ztrát některých zdrojových komponent, zejména v oblasti tradiční kultury, normativů sociálního života a hodnot kulturních statků. Závěrečné shrnutí potom vyúsťuje v pokus vyhodnotit tyto strukturální změny ve vztahu k dynamice, resp. tempu socioekonomického rozvoje municipalit.

Třetím pohledem na funkci jednotlivých segmentů sociokulturního potenciálu je posouzení jejich konzistence z hlediska systému norem, hodnot, aktivit a hmotných předpokladů rozvoje municipalit. Cílem je vytýčení možných ohnisek nekonzistence a nalezení úzkých míst v rozvoji města.

Jednotlivé sledované položky sociokulturního potenciálu jsou před-definovány především na základě dlouhodobě probíhajících výzkumů. Je pochopitelně otázkou, zda kvalifikace obyvatelstva zařazená do segmentů „Kulturní a sociální kompetence“ není spíše součástí sociálního kapitálu, který autor chápe spíše v bourdieuvském smyslu sociálního síťování. Stejně tak lze míru kulturní a sociální integrace sledované komunity zakládat i na širším okruhu indikátorů než jsou právě sociální vazby a emocionální vazby v rámci municipalit – v úvahu by mohly přicházet také správní, ekonomické a politické aspekty života lokálních společností. Souhrnně lze však říci, že vytipovaných osm segmentů sociálního kapitálu rámcově odpovídá zaměření práce a může být generalizováno i pro jiná česká města.

Empirická část práce je zaměřena na metodologické a metodické aspekty výzkumu a zdůvodnění jednotlivých problémových okruhů ve vazbě na používané baterie otázek. Silnou stránkou dizertační práce je především dlouhodobost výzkumů v daných lokalitách a tím pádem i možnost kvalitativního srovnání jednak v čase, tj. k datům jednotlivých výzkumů, a jednak v prostoru, mezi jednotlivými městy. Rámcově méně vytěženým informačním materiálem je typologická specifikace sledovaných měst; na tuto okolnost však autor poukazuje už v úvodu s ohledem na to, že hlavní oblast zájmu je právě srovnání a axiologické vyhodnocení získaných poznatků.

V empirických pasážích se autor důsledně přidrží zvolených osmi segmentů sociokulturního potenciálu, které postupně definuje, srovnává a hodnotí na základě informací, získaných v jednotlivých lokalitách. Přínosy práce lze hodnotit průběžně v rámci jednotlivých dílčích pasáží.

Nesmírně zajímavou oblastí jsou například výsledky faktorové analýzy obyvatelstva sledovaných měst, kde autor dochází k závěru, že přes vysokou míru dynamiky, flexibility a cílevědomosti v rámci sebedeclarace respondentů ve všech třech městech v objektivním hodnocení výsledků převažuje orientace na tradiční hodnoty, altruismus a v ekonomickém ohledu na profesní stabilitu. Přestože vstupní teoretické předpoklady chápaly například město Český Krumlov jako typus dynamického, inovativního podnikatelského prostředí, autor jednoznačně prokazuje rostoucí trend stabilizace a ocenění tradičních hodnot sociálního života. Domnívám se, že tento trend může být vztažen na většinu českých lokálních komunit a že se jedná o obecný výsledek transformačních procesů uplynulých více než dvaceti let. Tento teoretický závěr rámcově odpovídá i současným politologickým výzkumům.

Právě z politologického hlediska lze ocenit vysokou informační hodnotu výzkumů zachycených v analytických částech práce; jde především o vnímání vztahových sítí, mocenských struktur města a o dekompozici sociální autority. Ve všech sledovaných lokalitách lze pozorovat nárůst vlivu veřejné správy, spíše však ve smyslu administrativním než s ohledem na podíl občanů na rozhodovacích procesech. Tento poznatek je klíčový pro pochopení rostoucího odstavu občanů od politických struktur a politiky obecně. Rostoucí vliv je obyvateli sledovaných lokalit připisován také ekonomickým subjektům (soukromí podnikatelé, velké podniky, uzlové body sociálních sítí). Tuto skutečnost autor spojuje také s rostoucí nedůvěrou k politickým stranám (str. 74) a nelegitimním subjektům („mafie“, viz str. 72-77).

Významnou složkou rozvojového potenciálu města je v autorově pojetí rovněž identifikace obyvatel s městem a jeho sociální komunitou. Autor konstatuje na základě srovnání sledovaných měst postupné oslabování tohoto faktoru, zejména emocionálního vztahu k městu, což vysvětluje jednak generačním posunem a jednak změnou v postojích celé české populace v průběhu uplynulých dvaceti let. V tomto smyslu jde o celoevropský trend, spojený s vyšší migrací na základě ekonomické motivace, snižování lokální identity a zesilování vlivu multikulturního prostředí. Této problematice se autor věnuje v rámci analýzy migračních procesů. Soulad se zmíněnými evropskými trendy lze doložit zejména analýzou stěhování podle věku, vzdělání a kvalifikace obyvatel. Jsou to právě nejvzdělanější a mladí lidé, kteří se stěhují za lepšími příležitostmi a ekonomickým uplatněním. Tento závěr je významný zejména s ohledem na současné strategie municipálního marketingu malých a středních měst, zaměřeného právě na zvyšování jejich atraktivity a tím i na stabilizaci mladého vzdělaného obyvatelstva: iluze stabilizovaného, sociálně atraktivního, přátelského prostředí českého maloměsta je v tomto smyslu konfrontována s obecným evropským trendem, který jednoznačně zvýrazňuje ekonomické hodnoty oproti hodnotám sociálním, a tím do značné míry přispívá k fundamentálním změnám ve struktuře osídlení, zejména v neprospěch malých sídel. Výsledky výzkumu tak rámcově potvrzují vliv obecných modernizačních procesů na českou společnost a vyvracejí rozšířené názory o maloměstském charakteru české populace, resp. o jeho neměnnosti v čase.

S předchozími závěry koinciduje rovněž hodnocení podmínek života v malých a středních městech. V rozporu se situací na začátku 90. let, kdy se kvalita urbánního prostředí, sociální infrastruktury či kulturního života vč. jeho ekologických kvalit jevila jako významný prvek lokální identity, po dvaceti letech se v důsledku lépe fungujících veřejných služeb, zlepšení urbanistických kvalit českých měst, opět včetně životního prostředí a podmínek kulturního vyžití stává očekávaným standardem a relativně ztrácí na významu.

V závěrečné pasáži autor shrnuje hlavní analytické předpoklady práce a vrací se k jejím výchozím hypotézám z hlediska rozvojových perspektiv každého ze tří sledovaných měst. Uvedené závěry, tj. postupné vyrovnávání podmínek pro kulturní život, průnik obecných, evropských i národních procesů do prostředí českých měst, změny v hodnotové orientaci obyvatelstva, tvoří hlavní osu celé práce a v zásadě potvrzují vstupní hypotézy.

Závěr:

Dizertační práce PhDr. Ondřeje Hubáčka je založena na dlouhodobém výzkumu sociokulturního vývoje českých lokálních komunit. Je opřena na důkladnou znalost domácí, a zejména zahraniční literatury, vychází z hlavních teoretických přístupů zformulovaných v rámci Filosofické fakulty UK a představuje významnou součást dlouhodobého vědeckého programu katedry Teorie kultury – kulturologie. V tomto smyslu naplňuje požadavky kladené na doktorské dizertační práce. Práci jednoznačně doporučuji k přijetí.

V Praze dne 26.5.2012

ZÁPIS